

**SUFIS IDENTIFIED WITH THEIR CITIES: KARS- ABU'L-HASAN KHARAKANÎ
(CONTRIBUTIONS OF KHARAKANI STORIES TO SOCIAL DOCUMENT AND SOCIAL
INTEGRATION OF KARS)**

Emine ÖZTÜRK

*Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, ozturkemine25@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2127-7431*

Alparslan KARTAL

*Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, kartalalparslan@hotmail.com
ORCID: 000-0001-5360-2361*

Halil CELEP

*Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, halildost77@hotmail.com
ORCID: 000-0001-8561-7138*

Received: 30.06.2017

Accepted: 2.10.2017

ABSTRACT

The wise (enlightened) people are like candles; they enlighten surroundings as they melt. They are like mirrors which reflect your soul to you. Many of the wise from Anatolia identify with the city they lived in. It is impossible to imagine Konya without Mevlana as well as it is impossible to think Kırşehir without Aji Evran, Nevşehir without Hacı Bektaş and Ankara without Hacı Bayram-ı Velî. Likewise, it is also impossible imagine Kars without Ebu'l-Hasan Harakani. The contribution of Ebu'l-Hasan Kharakani and his anecdotes to social pattern, socio-cultural structure and social integrity of Kars is pretty quite important. Inter alia Ebu'l-Hasan Kharakani is a man who still contributes Kars and the city culture of Kars. The purpose of this presentation is to show His contribution to the city and the culture of city. He is like a social instrument which attaches the sunni, alewi people and people from different ethnicities. He is still illuminating and enlightening.

Keywords: Kars, Abu'l-Hasan Kharakânî, city, co-existence, social texture.

**ŞEHİRLERİYLE ÖZDEŞLEŞEN ARIFLER KARS-EBU'L HASAN HARAKÂNÎ ÖRNEĞİ
(HARAKÂNÎ MENKİBELERİNİN KARS'IN SOSYAL DOKUSUNA VE SOSYAL
BÜTÜNLEŞMESİNE KATKILARI)**

ÖZ

Arifler mum gibidirler, çevrelerine ışık saçarken kendileri erir...ve ayna gibidirler ruhunuzu size bir akis gibi yansıtan... Anadolu'da yaşamış bulunan ariflerin pek çoğu yaşamış oldukları şehir ile özdeşleşmişlerdir. Mevlâna'sız bir Konya düşünölemeyeceği gibi, Âhi Evran'sız bir Kırşehir ve Hacı Bektaş'sız bir Nevşehir, Hacı Bayram-ı Velî'siz bir Ankara da düşünölemez. Aynı şekilde Ebu'l Hasan Harakâni olmaksızın da Kars tefekkür edilemez. Ebu'l-Hasan Harakâni ve O'nun menkibelerinin Kars'ın sosyal dokusuna, sosyo-költürel yapısına ve sosyal bütünleşmesine yaptığı katkı oldukça önemlidir. Ebu'l Hasan Harakâni, Kars şehrine ve Kars'ın şehir költürüne bugün dâhi katkıları olan bir velîdir. Bu çalışmanın konusu O'nun şehre ve şehir költürüne yaptığı bu katkılardır. O yöredeki sünnî, alevî ve farklı etnisitelerden insanlar arasında adeta bir tür sosyal tutkal görevi gören bir enstrüman gibidir. Hala aydınlatıcı, hala ışık vericidir.

Anahtar Kelimeler: Kars, Ebu'l-Hasan Harakâni, şehir, birlikte yaşama, sosyal doku.

EXTENDED SUMMARY**Introduction**

The wise (enlightened) people are like candles; they enlighten surroundings as they melt. They are like mirrors which reflect your soul to you. Many of the wise from Anatolia identify with the city they lived in. It is impossible to imagine Konya without Mevlana as well as it is impossible to think Kırşehir without Aji Evran, Nevşehir without Hacı Bektaş and Ankara without Hacı Bayram-I Velî. Likewise, it is also impossible imagine Kars without Ebu'l-Hasan Kharakani.

Ebu'l-Hasan Kharakani was born in Kharakan in the year 963 in the province of Simnon, Iran. This village was previously described as a village belonging to Bistam in ancient sources since it was affiliated to Bistâm province. Harakani was not literate according to the majority of ancient and modern sources, which provided for his living with farming. However, there are also some who think that he is literate.

At the beginning of the 11th century when the Turks had not yet fully entered Anatolia, Abu'l-Hasan Kharakanî was illuminating people in Kars, where people from different religions were living together. He was a great sufi, and his greatest goal was to make people believe in God and meet their needs. Those sentences belong to him: *"God! Under all circumstances I am the servant of you and your Messenger, the servant of the believers! "The greatest goodness; To serve the servant of Allah without feeling tired and weary. "*

Abu'l-Hasan Kharakani had established a *dergâh* (school of mysticism) for his followers and enlightened them mentally and heartily. But his *dergâh* was open to everyone. For the first time in Anatolia, he started the tradition of setting up outdoor dining and eating angles every day. Apart from Muslims, Christian and other religions were accepted for his meal. The creation of a person by God was enough to sit at this table. This is the most beautiful example of tolerance for that period and all the time.

However, all sources state that the famous sufi Bâyezîd-i Bistâmî, who lived about 100 years ago, is his true teacher. In the same period, a person who does not live in the same period is called as uveysism in order to receive the education of the spiritual, which Harakani also received mystical education in this way. Kharakani took the example of Bâyezîd's mysticism as an example; He has chosen the way of suffering and hardship to reach Allah. Instead of the method of approaching Allah with a very witty worship, he chose to serve and serve the needs of His servants. One of the things Harakani most emphasizes after appealing to Allah's orders and prohibitions is the importance of serving people.

Kharakani's influence on the Islamization of Anatolia and the formation of Anatolian mysticism are very important. Harakanî migrated to Kars before the Malazgirt Victory which opened the way for Anatolia to become a Turk-Islamic homeland and won under the command of the Seljuk Sultan Alparslan. He founded the dervish lodge in Kars, where people of different religious and cultural backgrounds were present and invited people to Islamic religion, temperance and good morals. It was the first time that Islam had begun to conquer

hearts. About 50 years ago, when Anatolia was seized by war, it gained the hearts of people from different religions and realized the spiritual conquest before the material conquest. This illumination, which was initiated to the east of Anatolia, spread to the inside of Anatolia.

Kharakani's shaping of Anatolian mysticism has been realized in two different ways. It is the Islamization of Anatolia, the result of which Abu Ali-yi Fârmedî, who he trained as a union, influenced Yusuf-u Hamedânî and Hodja Ahmed Yesevi, also known as Pir-i Turkestan. The caliphs that Yesevî raised were scattered to different parts of Anatolia and invited people to Islam. The understanding of Anatolian mysticism has also been formed with the efforts of Anatolian erenes such as Hacı Bektaş-ı Velî, Hacı Bayram-ı Velî, Yunus Emre who grow up with the help of these Yesevi dervishes. Kharakani was the one who laid the foundations of this Islamic understanding, that is, Anatolian mysticism, based on human love and tolerance.

The second way of Harakani's shaping of Anatolian mysticism is to hear his mysticism and his practices directly in the Anatolian geography. Having been established for the first time in Anatolia and the determination of certain methods for the training of the dervishes, Harakanî is again dominant. Harakanî established a dervish during the period in Iran. When he migrated to Kars, he ensured that the mysticism was established by establishing the same dervish lodge. The Dergah also set up tables where people from outside can come and eat, and make sure that this service is performed every day. It is from the very essence of his path that the service to people is to serve to Allah. Dervishes are required to evolve in this dharma by serving people outside the hours of worship and dhikr. These and similar applications have been sampled and maintained in Anatolia shortly.

Kharakanî died in 1033 at the age of 73. Although Kharakan village is mentioned in some sources in the place of death, according to a lot of Ottoman sources, his tomb is in Kars. Ottoman Sultan in 1579 during the time of III. Murad, the Kars expedition was dreamed by a cavalry soldier. According to the description of the soldier who saw the dream, the place of the carriage was excavated and moved to the present place in the center of Kars. Mustafa Ali Çelebi of Gallipoli (1008/1600), the living witness of the event, wrote that they lived in Nusretnâme.

Kharakani's influence on the Islamization of Anatolia especially Kars and the formation of Anatolian mysticism are very important. Kharakanî migrated to Kars before the Malazgirt Victory which opened the way for Anatolia to become a Turk-Islamic homeland and won under the command of the Seljuk Sultan Alparslan. He founded the dervish lodge in Kars, where people of different religious and cultural backgrounds were present and invited people to Islamic religion, temperance and good morals. It was the first time that Islam had begun to conquer hearts. About 50 years ago, when Anatolia was seized by war, it gained the hearts of people from different religions and realized the spiritual conquest before the material conquest. This illumination, which was initiated to the east of Anatolia, spread to the inside of Anatolia.

Kharakâni is located in the silsillar of sects that extend to the Prophet. It is at the intersection of different silks. For this reason, millions of mystic and mysterious people in different geographical areas with different traditions and methods know that Kharakanî is a generation of his own way, and his periodic anecdotes in the periodical tarikat zikirlerinde. Abdülhalık-i Gucdevani (d. 575/1179), the disciples of Yusuf-u Hamedani, is considered to be one of the elders of Harakani Naqshbandi, since he is the uveysi sheikh of Shah-i Naqshibendi, the founder of the Naqshbandi way. Ahmed Yasawi, another caliph of Yusuf-u Hamedani, and the Harakani, Bektashiyye, Halvetiyye, Bayramiyye, Şemsiyye, Melamiyye and so on. Many cults are considered Pîr.

Important people such as Ebu'l-Hasan Kharakâni have great proposals for the geography in which they live. He is a bishop who draws attention with his grace, patience, good intentions, with the importance he has given to halal food in the first place. The fact that Kharakani has a personality to be taken as an example and has conveyed his voice beyond the ages with his illustrative personality, has made Kars a socially enthusiastic person. Abu'l-Hasan Harakani is a common symbol of the common Kars culture.

The people of Kars speak of their ministers to each other. Thus, a bridge is built from the past to the future, and the important values such as patience, securing of halal sustenance, trusting, tolerance, tolerance, and mercuriality are inherited by future generations with the language of the menets. In today's city, which has a very cosmopolitan structure, living together in harmony with ethnic, cultural, social, sectarian differences of people without causing conflict is also possible with these values that they have inherited from the past. Abu'l-Hasan Kharakani, who migrated from Khurasan region to Kars about a thousand years ago, brought together the teachings of Sufism and moral values; The people of the region have been decorated with these values. After his death his mansions were passed on to the next generations and Harakani's influence continued. The name Kars evokes Harakani. Because its effect is great in the capillaries of this city.

Conclusion

Anatolia has been a geography where nations with different religions, languages, races and cultures lived together for centuries. Due to its geographical, strategic and geopolitical position it has always been popular and seized by various states and nations. However, whatever the dominance, a heterogeneous population formed in the Anatolian soil, and experience of living together coexisted for centuries.

The contribution of Ebu'l-Hasan Kharakani and his anecdotes to social pattern, socio-cultural structure and social integrity of Kars is pretty quite important. Inter alia Ebu'l-Hasan Kharakani is a man who still contributes Kars and the city culture of Kars. The purpose of this presentation is to show his contribution to the city and the culture of city. He is like a social instrument which attaches the sunni, alewi people and people from different ethnicities. He is still illuminating and enlightening.

GİRİŞ

Anadolu'nun müslümanlaşma süreci Horasan erenlerinin Malazgirt Zaferi'nden çok daha önce bu topraklara hicret etmesiyle başlar. Onların güzel ahlak, cömertlik, civanmertlik, müsamaha vb. değerleri ön plana çıkararak İslam yorumları yani Anadolu tasavvufu, kılıçlarla yapılan fetihden önce gönülleri fethetmiştir (Kartal, 2017: 20). İşte Anadolu'nun ilk manevî mimarlarından biri de hak aşığı, mutasavvıf ve arif-i billâh Ebu'l-Hasan Harakânî'dir.

Tasavvufla ve mutasavvıflarla ilgili bir çalışma kuşkusuz tasavvufun bir tarifiyle başlamalıdır. M. Ali Kirman Din Sosyolojisi Terimleri sözlüğünde tasavvufu şöyle tanımlamaktadır.

“Tasavvuf, kişinin dünya ile ilgisini kesmek ve nefsi yenmek suretiyle manevi kirlere arınarak ruhi kuvvetleri harekete geçirme ve böylece Allah'a yaklaşma, kavuşma yolu. Günümüzde ise tasavvufi hayat denildiğinde daha yoğun manevi bir yaşantı amacıyla örnek kişilerin otoritesine, büyüleyici özelliğine saygı duyarak, kendilerini özgür irade ve seçimleriyle onların kontrolüne teslim etme ve dünyayı onların öğretisi süzgecinden alıyıp, yorumlama anlaşılmaktadır. Bazıları tasavvufun İslam dışı kaynaklardan doğduğunu söylerken, kimileri de İslam'ın kendi bünyesinden kaynaklandığını söylemişlerdir. Hatta bu bağlamda tasavvufu, ilahi kadere bağlayanlar olduğu gibi bazıları da onu insanın ruhi yapısına bağlamaktadır.”(Kirman, 2004: 226).

Tasavvuf ehli Rabbini keşf ve müşahede yoluyla tanıyan kimseye arif demiştir. Buna göre Allah'ı bilmek ve tanımak farklı şeylerdir dolayısıyla alim ve arif kavramları da farklılaşmaktadır. İnsan öncelikle yeryüzünde Allah'ın varlığına ve birliğine delil olan işaretleri ilim yoluyla okumayı öğrenecek, sonra kendindeki sırları keşfedecektir (Tenik ve Göktaş, 2016: 183). Bu merhaleleri takiben de keşf ve müşahede yoluyla irfanî bilgiye ulaşıp Hakk'ı tanıyacaktır. Bu bilgiler ışığında denilebilir ki ümmî bir insan da arif olabilir; ancak ona âlim denemez.” (Cebecioğlu, 2005: 60). Ümmî olduğu bilinen ama sufiler tarafından sultanu'l-arifin olarak kabul edilen büyük velî Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî'nin nerede doğduğu yada kabrinin nerde olduğu gibi detaylardan ziyade kendisinin özellikle Kars ve çevresinde kuşaktan kuşağa anlatılarak gelen menkıbelerinin yöre halkının kültürüne ve psiko-sosyal dokusuna nasıl etki ettiği bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

EBU'L-HASAN HAKÂNÎ

Anadolu'nun İslamlaşma sürecinin en önemli sîmâlarından biri olan Şeyh Ebü'l-Hasan'ın doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak ölüm tarihi hakkında Çiftçi şu bilgileri vermektedir:

“ En eski kaynaklardan biri olan Sem'ânî'nin *el- Ensâb'ında* şöyle geçer: “Şeyh Ebü'l-Hasan el-Harakânî, 425 yılı, aşûrenin denk geldiği Salı günü (11 Aralık 1033) vefat etti. Vefat ettiği gün 73 yaşındaydı.” *Mu'cemu'l-Buldân'ın* yazarı Yakût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Nefehâtu 'l- Üns'ü* yazarı Abdurrahman-i Câmî ve diğer birçok eski ve muahhar müellif de aynı tarihi vermişler. Nitekim Câmî şöyle der: “Şeyh Ebü'l-Hasan'ın doğumu Şeyh Bâyezîd'in vefatından bir süre sonra gerçekleşti. Şeyh Ebü'l-Hasan 425 yılı aşûrenin Salı gecesi dünyadan göçtüğü

düşünülmektedir.”(Çiftçi, 2004: 31).

İran’ın Bistam şehrinin kuzeyinde yer alan Harakân köyünde dünyaya gelen ve tam ismi Ali b. Ahmed b. Cafer olan Ebu’l-Hasan Harakânî’ye ait bazı sözlerinde hayatı ile ilgili bazı bilgiler mevcuttur:

“Hak’la yaşadığım yetmiş yıl boyunca, bir noktada bile nefse uymadım.” “Yetmiş iki yıl boyunca, şeriata muhalif bir secde yapmadan, nefsin arzusuna uygun bir nefes almadan Hak ile yaşadım...” Ve dedi:

“Kendi ömrüme bakınca, yetmiş üç yıllık bütün ibadetimi, bir saat kadar gördüm; günahıma bakınca Nuh (a.s.)’un ömründen daha uzun gördüm.” Ve devam ederek dedi ki: “Benden şeriata muhalif bir secde çıkmadan ve nefsin isteğine uygun bir nefes almadan, yetmiş üç yıl Hak ile birlikte yaşadım...” Bu sözler ışığında Harakânî’nin 962-965 yılları arasında doğduğu ve 1033 yılında vefat ettiği söylenebilir (Çiftçi, 2004: 31).

Gençlik yılları Harakân’da geçen büyük velinin daha sonra Kars’a göç ettiği, burada dergah kurduğu ve geri kalan ömrünü tebliğ, irşad ve insanlara hizmetle geçirdiği bilinmektedir. Sadece irşad mesleğiyle iştigal etmemiş aynı zamanda fetih sürecinde müritleriyle birlikte bizzat savaflara katılmış ve bu esnada şehit olmuştur (Kantarıcı, 2001: 14).

Kurmuş olduğu dergâhta yemek vermiş ve bu sofrayı tüm Kars halkının istifadesine açık tutmuştur. O dönemde Kars’ta yaşayan gayr-i Müslimlerin fakirleri de bu sofraya dahil olmuşlardır. Harakânî bu yönüyle farklı millet ve dinlerden insanların yaşadığı Kars’ta birlikte yaşama geleneğinin en önemli mimarlarından biri olmuştur. Onun Allah aşkının yüceliği mahlukata tek nazarla bakmasını sağlamıştır. Kendinden sonra gelen birçok veliyi de etkilemiştir (Yalsızuçanlar, 2006: 13). Şimdi onun bazı menkıbelerinden örnekler verilerek Kars’ın sosyal dokusuna ve kültürüne yapmış olduğu katkılar gösterilecektir.

HARAKÂNÎ İLE İLGİLİ MENKİBELERİN TAHLİLİ

Gençlik Yılları, Mesleği, Geçimi Ve Tahsili İle İlgili Menkıbeler

Şeyh Ebû’l-Hasan’ın gençlik hayatı, tahsili ve geçimi hakkında güvenilir bilgiler çok azdır. Yine de bazı eski kaynaklardan ve menkıbelerden çıkarımla birtakım bilgilere ulaşılabilmektedir. Babasının çiftçi olduğu dolayısıyla Ebû’l-Hasan’ın çocukluğunda bu meslekle iştigal ettiği kabul edilmektedir. Çiftçi, Sem’ânî’nin *e/-Ensâb*’ından naklen şu bilgileri vermektedir:

“Ebû’l-Hasan’ın açık kerametleri ve iyi hâlleri vardı; nefsinı yenmiş ve kontrol altına almıştı; o merkeple çalışırken ve merkebi kiraya vererek yük taşımacılığını yaparken, bu hâli yaşamaya başladı. Derdi ki: ‘Allah’, merkebimle meşgul iken buldum.’ Yani ben merkeple çalışırken, bu hâli yaşamaya başladım ve bu beni tasavvuf yoluna koydu.’ (Çiftçi, 2004: 32).

Bir menkıbede Bâyezîd-i Bistâmî onun hakkında şöyle demişti: “...Benden sonra bir er gelecek, adı Ali, künyesi

Ebû'l-Hasan, benden üç derece önde olacak, aile sıkıntısı çekecek, çiftçilik yapacak ve ağaçdikecek." (el-Hanî, 2001: 48).

Ebû'l-Hasan Harakânî'nin bazı sohbetlerinin kendisinden sonra derlenmesi ile teşekkül eden *Müntehâb-ı Nûru'l-'Ulûm* ve Feridüddîn-i Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ's*ında yer alan bazı menkıbeler, onun gençliği ve mesleği hakkında daha teferruatlı malumata ulaşma imkânını temin etmektedir. Bu farklı kaynaklarda yer alan sözlerin ve menkıbelerin örtüşmesi *Müntehâb-ı Nûru'l-'Ulûm*'un Harakânî'ye aidiyetini sağlamlaştıran bir durumdur. Örneğin *Muntahab-ı Nûru'l-'Ulûm*'daki bir menkıbede şunlar yer alır”:

“Çocuk iken anne ve babası ona ekmek verip hayvanları gütmek üzere yabana gönderirlerdi. Yabana gidince oruç tutar, ekmeğini sadaka olarak verirdi; akşamları gelir iftarını açardı, kimsenin o durumdan haberi olmazdı. Biraz daha büyüyünce kendisine, saban (koşma) ve tohum (ekme) işini verdiler. Bir gün tohum serpmiş, saban sürüyordu; ezan okundu, şeyh sabanı durdurarak namaza gitti. Namazdan selam verdiklerinde, sabanın hareket ederek (eskisi gibi) çift sürdüğünü gördüler; başını secdeye koyarak dedi:“Ey Allah’ım, duyduğuma göre her kimi dost edinirsen (onu) insanlardan gizli tutarsın.” (Harakanî, 2001: 75).

O bu duasıyla insanlardan yani masivadan uzak fakat Allah’a yakın bir kul olmak istediğini beyan etmiş olmaktadır. Harakânî, şöhretten hayatı boyunca kaçmış ve tevazu yolunu esas almıştır.

Aynı eserde yer alan şu menkıbeye göre Ebû'l-Hasan’ın, hayatının kalan safhalarında da çiftçilik ve bahçe işleriyle uğraşmaya devam ettiği anlaşılır:

“Gecelerden bir gece, hizmetçi hanım, turşu yapmıştı; içine şeyhin kendi eliyle ekmiş olduğu bahçeden çöğendir (biçip) koymuştu; Şeyhin âdeti yatsı namazını kılmadıkça yemek yememektir; Şeyh derdi: ‘Ey Allah’ım, senin hizmetini bitirmeden vücudu beslemeyeceğim. Yatsı namazından sonra yemek getirdiler. ‘Bu yemekten karanlık (şüphe/haram) kokusu geliyor’ dedi. Ertesi gün o bahçeye gittiler, araştırdılar: adamlar buğdaylarını sulamak için harklarına su bırakmışlardı, efendinin başına giden harkın bağlantısı açık olduğu için, çöğendir oradan akan suyu almıştı.” (Harakanî, 2001: 92-93).

Onun meşguliyetini işaret eden benzer menkıbeler daha kısa ve farklı olarak *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da şöyle yer almıştır:

“Naklederler ki, (şeyhin) küçük bir bağı vardı; (orayı) bir kez belledi,gümüş çıktı; ikinci kez belledi, altın çıktı; üçüncü kez belledi inci ve mücevherat çıktı. Bunun üzerine Ebû'l-Hasan şöyle dedi: “Allah’ım! Ebû'l-Hasan bununla avutulmaz; ben dünya (malı) ile senin gibi bir Allah’tan yüz çevirmem. Ve bazen olurdu ki öküzleri sabana koşardı, namaz vakti olunca şeyh namaza giderdi, dönene dek öküzler eskisi gibi saban sürmeye devam ederdi. Ayrıca *Muntahab-ı Nûru'l-'ulûm*ve*Tezkiretü'l-Evliya*'da yer alan ve yerinde ayrıntısı verilecek bir menkıbede ünlü filozof İbn

Sînâ ve Mevlâna'nın *Mesnevi'sine* göre şeyhin bir müridi, onu ziyaret etmek için Harakân'a gelmiş, fakat dağda odun toplamaya gittiği için şeyhi evde bulamamıştı. Aynı menkıbede şeyhin çamur karmış olması, duvar örmüş olması bilgileri ve yukarıdaki malumat, onun normal bir köylü olarak bütün işlerini kendisi gördüğünü gösterir" (Çiftçi, 2004: 34).

Bu menkıbelerde de görüldüğü gibi Hasan Harakâni kalbini dünya malı sevgisiyle değil Hakk'a dönük bir sevgiyle doldurmanın çabası ve gayreti içindedir. Bununla beraber dünyada başkalarına muhtaç olmamak ve kendi elinin emeğiyle helal yoldan geçinmek onun şiarıydı. Bu durum onun müritlerinde de görülmekteydi.

Nefehâtu'l-Üns'deki şu sözü de onun el emeğine, yani bizzat hissederek bilek zahmetiyle elde ettiği nimete verdiği değere dikkat çekmektedir: "Şeyh demiştir ki: 'Kalplerin en aydını, içinde mahlûkatın yer olmadığı kalptir; amellerin en iyisi, içinde mahlûk düşüncesinin olmadığı ameldir; nimetlerin en helâli kendi çabanla olanıdır; arkadaşların en iyisi Hak ile yaşayanıdır.'" (Çiftçi, 2004: 35).

Bu sözü ve menkıbesiyle de o halk tabanında helâl rızka ve emeğiyle kazanılanın değerine vurgu yaparak emek vermenin önemine dikkat çekmiş olmaktadır.

Böylece Harakâni Hakk'a ulaşmanın üç yolunu ortaya koymaktadır.

1. Masivadan uzak durmak;
2. Kalbe mahlûkatın değil Allah'ın sevgisini koymak;
3. Helal kazanç.

Kendisine ilişkin anlatılan helâl rızıkla ilgili bir başka menkıbesi ise şöyledir.

"Bizim müritlerimiz vardır, onlar sizin de müritlerinizdir: koyun sahibi adamlar olup malları helâldir. Uzun bir süredir birkaç koyunu tekkenin hizmetçisine bağışlamakla yardım etmek arzusundadırlar". "Şeyh dedi": "Allah (c. c.) bana: 'Senin ihtiyaçlarını ben karşılarım.' dedi. Bir daha ısrar etmeyeceğine söz verersen, bu defa helâl olması şartıyla kabul ederim...' Neticede şerif koyunları toplayıp getirdi. Şeyhe haber verdiler, *tekkeden* dışarı çıktı, yenini salladı, bazı koyunlar tekkeye girdi, bazısı da *hiç kimsenin* tekkeye sokamayacağı şekilde kaçtılar; tekrar karşı tarafa *gittiler*. Araştırdıklarında ele gelmeyenlerin temiz(helâl) olmadıkları anlaşıldı." (Çiftçi, 2004: 36).

Tahsili İle İlgili Menkıbeler

Ebû'l-Hasan Harakâni'nin ümmî bir zat olduğu konusunda kaynakların çoğu müttefiktirler. "Nitekim Şeyh Ebû'l-Hasan, *Muntahab-ı Nûru'l-'Ulûm* ve *Tezkiretü'l-Evliyâ'dahakkında* anlatılan ve kendisine nispet edilen bazı sözlerde şöyle der: Şeyh Ebû'l-Hasan ilk başta on iki ve bazısına göre on sekiz yıl, sürekli yatsı namazını (Harakân'da) cemaatle kıldıktan sonra Bâyezîd'in türbesine gider, ziyaret edip geri dönerek sabah namazında kendi tekkesinde hazır bulunurdu. Sonra Bâyezîd'in türbesinden bir ses geldi: "İrşat zamanı geldi" dedi. "Ey Şeyh, benim işime himmet lütfet ki, ben ümmî bir insanım; şeriatı bilmiyorum ve Kur'ân öğrenmemişim" dedim.

Sonra ses geldi: “Ey Ebû'l-Hasan, E'ûzubillâh de” Ebû'l- Hasan da der ki: “Tekkeye varıncaya kadar Kur'ân'ın tamamını hatmetmiş oldum.” (Çiftçi, 2004: 38).

Aynı menkibe biraz farklı olarak *Tezkiretü'l-Evliyâ'da* şu şekilde yer almıştır:

“Naklederler ki, Şeyh başlangıçta on iki yıl boyunca yatsı namazını Harakân'da cemaatle kıldıktan sonra Bâyezîd'in türbesine yönelir, Bistâm'a gelirdi, durup derdi ki: “Ey Allah'ım, Bâyezîd'e ihsan ettiğin hil'attan Ebû'l-Hasan'a da bir koku ver!”... Sabah vakti Harakân'a varırdı, yatsı abdestiyle sabah namazı cemaatine yetişirdi... Böylece oniki yıl sonra onun türbesinden ses geldi: “Ey Ebû'l-Hasan, (irşat için) oturma zamanı geldi.” Şeyh: “Ey Bâyezîd, bir himmet lütfet ki, ben ümmî bir insanım; şeriattan bir şey bilmiyorum, Kur'ân okumamışım” dedi. Şeyh diyor ki: “Harakân'avarınca yirmi dördüncü günde Kur'ân'ın tamamını öğrendim. Başka bir rivayette, Bâyezîd, “Fatiha'yı okumaya başla” dedi. Şeyh de: “Harakân'a varıncaya kadar Kur'ân'ı hatmettim.” der. Bu menkibe, Harakânî'nin başta ümmî olduğu ve sonradan Allah'ın (c.c) inayetiyle Kur'an'ı öğrendiği gibi kendisine (vehbî) ilim verildiğini gösterir (Çiftçi, 2004: 38-39).

Harakânî'nin çocukluğu, tahsili ve geçim yolu ile ilgili zikredilen bu menkibeler dönemin genel geçim yollarına da ışık tutmaktadır. Hayvancılık ve ziraat o dönem için en yaygın iş alanı olduğu gibi günümüzde de bu durum devam etmektedir. Harakânî'nin bu menkibeleri nesilden nesile aktarılmış ve halk arasında çok meşhur olmuştur. Dünyalık şeylerin peşine hak ettiğinden fazla düşmeme, ancak helalinden kendi elinin emeğiyle geçinmeye de dikkat etme ve dünyalık geçim için uğraşırken Allah'ın emri olan namazı ihmal etmeme düsturları bu menkibelerinden ortaya çıkan mesajlardandır. Elbetteki bu menkibeleri dinleyerek yetişen nesiller üzerinde mezkur düsturların etkileri olmuştur. 40 senelik Rus işgali ve hakimiyetine rağmen, günümüzde Kars'ın halkında yukarıda zikredilen değerlere halen rastlanılıyorsa, bunda Harakânî'nin numune-i imtisal olarak alınabilecek menkibelerinin büyük bir rolü vardır. Ayrıca halifesinin halifesi olan büyük velî Yusuf-u Hamedânî de kişinin kendi elinin emeğiyle helalinden geçinmesinin tasavvuf yolunun esaslarından olduğunu dile getirmesi,¹ (Hamedânî, 2016: 145) yine Ahmet Yesevî ve Hacı Bayram-ı Velî'nin de bu hususlarda vurgularda bulunması Harakânî'nin asırları ve coğrafyaları aşan tesirleri olarak görülebilir.

Ailesi Ve Yakın Çevresiyle İlgili Menkibeler

Türkiye'de Harakânî ile ilgili en kapsamlı araştırmalar yapan Hasan Çiftçi Ebu'l-Hasan'ın ailesiyle ilgili çok az malumat olduğunu ifade etmektedir: “Harakânî çiftçilik ve hayvan taşımacılığıyla uğraşan köylü, yani Harakân köyünde ikamet eden bir aileye mensup idi. Kendisinden önceki kuşaklardan ailesinden herhangi bir âlimin, sûfinin veya yöneticinin çıkıp çıkmadığını bilme imkânımız yoktur. Bu hususlarda, kaynaklarda da herhangi bir bilgiye ulaşılmış değiliz. Ancak ilerde de değinileceği üzere, onun sûfilik mirasını koruyarak kendisine halef olan

¹ Yusuf-u Hamedânî, *Risâle der Âdâb-ı Tarikât* adlı eserinde (Bu eser İnsan Yayınları tarafından basılan ve Yusuf-u Hamedânî'ye ait Rûtbetu'l-Hayât (2016) adlı kitabın sonuna eklenmiş ve Türkçe'ye çevrilmiştir.) tarikat yolunun ikinci esası olarak lokmanın ve hırkanın (elbisenin) helal olmasını belirtir. Ona göre insan olmak şu üç şeyle mümkündür: Hırka, lokma ve mesken. Bunların üçü de temiz ve helal olunca insanın bütün işleri iyi ve güzel olur. (Yusuf-u Hamedânî, 2016: 145)

ve bazı menkıbelere göre, ilim tahsili için yolculuğa çıktığı bir sırada, eşkıyaların saldırısına uğrayan bir oğlunun isminin kaynaklarda geçtiği tespit edilmiştir.”

“Şeyh’in adı Ali, künyesi Ebû’l-Hasan, babasının adı Ahmet, dedesinin adı Cafer ve Cafer’in babasının adı Selmân olarak kaydedilmişti. Şeyhin bu atalarının adları dışında onların nitelikleri ve kimlikleriyle ilgili herhangi bir bilgiye sâhip değiliz. Onun, evliliği, hanımı ve çocukları hakkındaki sınırlı bilgilerimizin geneli, yine onunla ilgili veya ona ait görünen menkıbelerdeki işaretlerle sınırlıdır. Zamanını tayin etmemiz mümkün olmasa da Harakânî’nin evlenmiş bulunduğu, bu evlilikten en az iki erkek çocuğu dünyaya geldiği anlaşılmaktadır.”(Çitfçi, 2004: 49)

Harakânî ile ilgili menkıbelere bakıldığında onun iki defa evlendiği, ilk hanımının onun velayetine inanmadığı anlaşılmaktadır. İlk eşi gelen ziyaretçilere de kötü davranmıştır. Böyle büyük bir zatın eşinin sahip olduğu nimeti anlayamamış olması hayreti muciptir. Harakânî’nin bu eşiyle ilgili anlatılan ve Kars halkının yediden yetmişe bildiği, çok meşhur bir menkıbesi vardır.

“Şeyh Ebû’l-Hasan dağa gitmişti. Onu ziyaret etmek için bir grup insan, tâ Horasan’dan gelmişti. Köyün kenarına varınca karşılıklarına bir yaşlı çıktı. ‘Şeyh’in tekkesi nerededir?’ diye sordular. ‘Hangi şeyh?’ deyince, ‘Ebû’l-Hasan’ (dediler). Yaşlı: ‘Ey Müslümanlar, boşuna yorulmuşsunuz; zamanınıza yazık! O bir nekestir; fakat sır sahibi olduğunu söyler; geri dönün çünkü onun işinin temeli yoktur.’ dedi. Çok üzüldüler, geri dönmek istediler. İbn Sînâ da bu grubun içindeydi; ‘Geldiğimize göre görmeden geçmeyiz’ dedi. Tekkenin kapısına gittiler. Hanımı perdenin gerisinden seslendi: ‘Kendisi burada değil, yabana gitmiş; eğer onun için gelmişseniz bu yolculuğunuza yazık!’ dedi. ‘Sen onun nesisin?’ diye sordular. ‘Hanımıyım’ dedi. ‘O nasıl bir kimsedir?’ dediler. ‘Sır sahibi olduğunu iddia eden bir delidir’ dedi. ‘Geri dönüp gidelim, onun hâlini, en iyi hanımı bilir’ dediler. Ebû Ali’yi Sînâ: ‘Onu görmedikçe geri dönmeyiz’ dedi. Sahranın yolunu sordular (gittiler). Aslana odun yükleyip gelen bir adam gördüler: yaklaşınca (odun taşıyanın) bir aslan olduğunu gördüler. Şeyh dedi: ‘Selâmun aleykum, Ebû’l-Hasan, halkın (hanımının) yükünü çekmedikçe, aslan da onun yükünü çekmez.’(Harakânî, 2001: 76-77).

Feridüddin-i Attâr’ın *Tezkiretü’l-Evliyâ*’sında aynı menkıbe şu şekilde yer almıştır:

Naklederler ki Ebû Ali’yi Sînâ şeyhin şöhretini duyunca Harakân’a gitti. Evine vardığında şeyh oduna gitmişti. ‘Şeyh nerededir?’ diye sordu. Hanımı: ‘O yalancı zındığı ne yapacaksın?’ dedi ve şeyhe daha birçok azar saydı. Çünkü hanımı ona karşıydı, acaba hâli ne olacak! Ebû Ali şeyhi görmek için sahraya gitti. Şeyhi, aslana bir yük çalı yükleyerek geldiğini gördü. Ebû Ali kendinden geçti: ‘Şeyhim, bu ne hâldir?’ diye sorunca, ‘Evet, biz böylesi bir kurdun (hanımın) yükünü çekmedikçe, böyle bir aslan da bizim yükümüzü çekmez’, dedi (Attâr, 2012: 597).

Mevlâna da *Mesnevis*’nde aynı hikâyeyi ayrıntılı bir şekilde anlatırken İbn Sina’nın yerine Şeyh Ebû’l-Hasan’ın,

bir müridini olayın kahramanı olarak gösterir. Ayrıca o meçhul müridin diliyle, şeyhi Hz Nûh'a, hanımını da Nûh'un inkarcı hanımına benzeterek hicveder.

“Bir derviş, şeyhi görmek için geldi. Köye varınca evini sordu. Evin kapısını çalınca, hanımı başını çıkardı. ‘Ey kerem sâhibi, ne istiyorsun? Söyle, dedi. “Şeyhi ziyarete geldim” dedi. Kadın bir kahkaha attı ve “Sakalina güleyim; bunun için yollara düştün ha, uğradığın hâle bak” dedi. “Orada bir işin mi yoktu da boşu boşuna yollara düştün? Kötü laflar etti, sövdü ve söylendi; onların hepsini söyleyemem ben. Kadının sayısız örnekleri ve sayısız gülüşlerinden o mürit, gamlara battı. Gözünden yaş aktı ve dedi: “Bütün banlarla birlikte, o adı tatlı padişah nerede? Kadın dedi: “O gösterişçi, o bomboş düzenbaz, o ahmakların tuzağı ve sapıklığın kemendi...” “Senin gibi sakalını boşa ağartan yüz binlerce kişi, ondan dolayı yüzlerce üzgünlüğe düşmüştür. Onu görmeden sağ-selâmet yurduna gidersen, senin için daha hayırlı olur, onun yüzünden sapıtmamış olursun. Bir lâf ebesi, çanak yalayıcı, oburdur, yalan şöhreti memleketin etrafına yayılmıştır...”Genç mürit ona bağırdı ve dedi: “Apaydın gün, bekçi de nerden çıktın...”Senin gibi bir şeytanın saçmalıkları, beni bu dergahın eşliğinden geri çevirir mi hiç?”

“Deniz köpeğin ağzından pislenir mi hiç; güneş üfürmekle söner mi hiç? Ay, ışık saçar, köpek de havlar durur, köpek ay ışığını otlak yapabilir mi hiç?Senin gibi bir ayıplı o makbul cana eş olmuş; Nûh'un o kâfir kadını gibi.“Eğer bu dergâha ait olmasaydın; şu anda seni paramparça ederdim. Yani duâ et de bu yurdun köpeğisin; yoksa şimdi yapacağımı yapardım ben.”

Derviş Ebu'l-Hasan Harakânî'nin yanına kadar geldi. Hasan Harakâni kalp nuruyla onun aklından geçenleri okudu ve ona dedi ki: “Kadının amacı kin gütmektir. Ben ondan uzağım. Sen de fazla öfkelenme ben, o kadının derdini çekmezsem bu aslanlar da benim derdimi çekmez” dedi ve bu şekilde dervişin öfkesini yatıştırdı” (Mevlânâ, 1997: 485-489).

Kars ve çevresinde özellikle hanımıyla ilgili bu menkibe çokça anlatılmaktadır. O'nun ne kadar sabırlı ve iyi bir kişilik olduğu, tıpkı Hz. Süleyman gibi hayvanlara söz geçirdiği ve daima sabır ve teenni ile hareket ettiği ve daima sükûnetini ve itidalini koruduğu ve Hakk katında kazandığı mertebeyi de bu sayede kazandığı Kars'ın özellikle yaşlıları arasında devamlı anlatılan en önemli evliya menkıbeleri arasında yer almaktadır. Bu menkibeyle Ebu'l-Hasan Harakânî'nin, eşinin eziyetlerine karşı gösterdiği sabırdan dolayı Allah katında yüksek mertebeyi elde ettiği anlatılmak istenmektedir. Kur'an'da Tahrir Suresi 10 ve 12. ayetlerde belirttiği gibi iki tür kadın vardır. Hidayet yolunda olan birinci türe örnek olarak Kur'an Hz. Meryem'i ve Hz. Asiye'yi ikinci türe örnek olarak da Hz. Nuh'un ve Hz. Lut'un (a.s) eşlerini örnek göstermektedir. Hz. Nuh ve Hz. Luh (a.s) eşlerinin kendilerine inanmamaları ve eziyet etmelerine rağmen, onlara kötü davranmamış, sabretmişlerdir. Harakânî de o peygamberlerin yolunda gitmiş, eşinin kötü tavırlarına rağmen kendisi iyi bir koca olma yolunu seçmiştir. Bu olgun tavır karşılığında ise Allah ona velayet mertebelerinin en yücelerinden birini ihsan etmiştir.

Bu menkibenin Kars halkına tesiri oldukça fazladır. Menkibe hemen herkes tarafından bilinmekte ve gelecek

nesillere aktarılmaktadır. Harakânî'nin eşine iyi davranması, sabırlı olması bunu duyan insanlar üzerinde kesinlikle etki etmektedir. Kars halkının kadınlara bakış açısında bu menkibe olumlu tesir etmiştir.

SONUÇ

Ebu'l-Hasan Harakâni gibi seçkin zatların yaşadıkları coğrafya için önemi büyüktür. O en başta helâl rızka verdiği önemle, sabırla, metanetiyle, iyi niyetiyle kerametleriyle dikkati çeken bir şahıstır. Numune-i imtisal olarak alınacak bir kişiliğe sahip olması ve örnek şahsiyetiyle çağlar ötesine sesini ulaştırmış olması, Harakânî'nin Kars'ın adeta sosyal tutkalı olmasını sağlamıştır. Ebu'l-Hasan Harakânî ortak Kars kültürünün en büyük sembollerindedir.

Kars halkı yediden yetmişe onun menkibelerini birbirine anlatmaktadır. Böylece geçmişten geleceğe bir köprü kurulmakta, menkibelerin diliyle sabır, helal rızık elde etme, tevekkül, rıza, hoşgörü, civanmertlik gibi önemli değerler gelecek nesillere miras bırakılmaktadır. Günümüzde çok kozmopolit bir yapıya sahip olan şehirde, insanların etnik, kültürel, sosyal, mezhepsel farklılıklarını çatışma sebebi haline getirmeden uyum içinde yaşamaları da geçmişten tevarüs ettikleri bu değerlerle mümkün olmaktadır.

Horasan bölgesinden Kars'a yaklaşık bin yıl önce göç eden Ebu'l-Hasan Harakânî, beraberinde tasavvufun öğretilerini ve ahlaki değerleri getirmiş; bölge insanının bu değerlerle tezyin edilmesini sağlamıştır. Vefatından sonra onun menkibeleri sonraki nesillere aktarılmış ve Harakânî'nin tesiri devam etmiştir. O "şerefu'l-mekân bi'l-mekân" yani "bir mekan şerefini orada medfûn bulunanlardan alır" sözünü doğrulayan bir velîdir. Kars şehri Harakânî ismini çağrıştırmaktadır. Çünkü bu şehrin kılcal damarlarında onun etkisi hissedilmektedir.

KAYNAKÇA

- Attâr, F. (2012). *Tezkiretü'l-Evliya*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Çiftçi, H. (2004). *Şeyh Ebu'l-Hasan Harakâni*. Kars: Şeyh Ebu'l Hasan Harakâni Derneği Yayınları.
- El-Hanî, M. (2001). *Adâb*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Kantarcı, Ş. (2001), *Nûru'l-Ulûm*. Ankara: Ebu'l-Hasan Harakânî Derneği Yayınları.
- Kartal, A. (2017), The Understanding Tolerance And Human Love Of Abu'l-Hasan Kharakanî Who Is The Most Important Figure Of Anatolian Mysticism. *ICHER Conference Proceedings*, Houston.
- Kirman, M. (2004). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Mevlânâ, C. (1997). *Mesnevî*. trc. Şefik Can, , 14. Baskı, I-VI, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tenik, A., Gökaş, V. (2016), Tasavvuf Bilgisi: Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş. *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, C:14, S:1.
- Yalsızuçanlar, S. (2006), *Seyr-ü Sülûk Risalesi*. İstanbul: Sufî Kitap.
- Yusuf-u H., Ebû Yakub Yusuf b. Eyyûb (2016). *Hayat Nedir (Rütbetü-l Hayat)*. İstanbul: İnsan Yayınları.